

Míg tartott a világháború...*

Béke a háború alatt – lóval és tehenekkel kapcsolatban, a 12104/a és 12148 számú aktákban rögzítve

A Cerba-réten történtek nyomán Milivoj Vidić indított pert. Hogy ne legyenek kétségek azonossága körül, a keresetben ott áll a beceneve is: Miša. Arról volt szó, hogy 1942. április második felében (pontosabb dátum nincs a keresetben) Miša szántóföldjén áttaposott egy disznókkal kiegészített tehéncsorda. Egy kézzel írt feljegyzésben látom, hogy ezzel kapcsolatban az „invázió” szót is ki-mondták. Háborús években nagyon sokszor elhangzott ez a szó a rádióban, ott állt az újságokban is, ismertté vált, és a szentmihályiak is befogadhatták közösségi használatra. Miša a „megszállás” (okkupáció) szót is bevetette a csorda behatolásával kapcsolatban. Egyszerűen magához vett egyet-kettőt a történelem által elszórt szótöltények közül, hogy maga is jól odadurrantson. És ilyet nem csak szentmihályiak csinálnak. Ha manapság egy nagy ország áttapos egy kis országon, akkor útközben szétlövi a hírt, hogy most valamilyen náci-zmus ellen küzdenek, vagy azt a hírt durrantja, hogy ők most demokratizálják a célországot. Esetleg használni lehetne a „megdemokratizálás” szövevényeket is.

Szóval egy csorda, idegen haderők felelőtlen mozgását másolva, áttaposta (vagy megszállta, vagy megdemokratizálta) Milivoj Vidić birtokát. Azt tudom csak a javukra mondani, hogy nem maradtak a megszállt területen. Azért tapostak át, mert így rövidebb lett az út. A tehenek és a disznók Szentmihály község tulajdonába tartoztak, és két hajcsár terelte őket: Farkas Mihály és Jovica Juon. (A Jovica keresztnév inkább szerb, a Juon vezetéknev inkább román hajcsárra utal. Farkas Mihály nevével kapcsolatban nincsenek kételyeim.) Mišát Luka Mijajev ügyvéd képviselte, Szentmihály községet és a hajcsárokat pedig a nagyapám.

A per 1942. szeptember 11-én indult. A keresetben el van magyarázva, hogy nagyon sok hó esett a télen, tavasszal át volt ázva a föld, és az átgázoló csorda taposó tevékenysége révén gorombán kemény földbuckák alakultak, nagy kinnal lehetett csak szántani. Így aztán két holdon egyáltalán nem nőtt kukorica, tizenhárom holdon pedig kevesebb a vártnál és szokásosnál. A szántásnál pluszkiadások adódtak. Szó volt arról, hogy a község majd segít, de nem segített. A kereset szerint 32 000 dinár volt a teljes kár. Miša megjegyzi, hogy Szentmihály község tudomásul vette a helyzetet, kártérítést ígért, de nem fizetett. Ez volt a helyzet Kiss Ernő dédunokája szentmihályi vonatkozású követeléseivel is. 1942 áprilisában Farkas Geiza még várta, hogy Nikolics Bátor kifizesse a vételár hátramaradt részét. De hiába várta. Egyébként Pesten volt, a német megszállás alatt nem is tért vissza Bánátba. Pesten várt a pénzre akkor

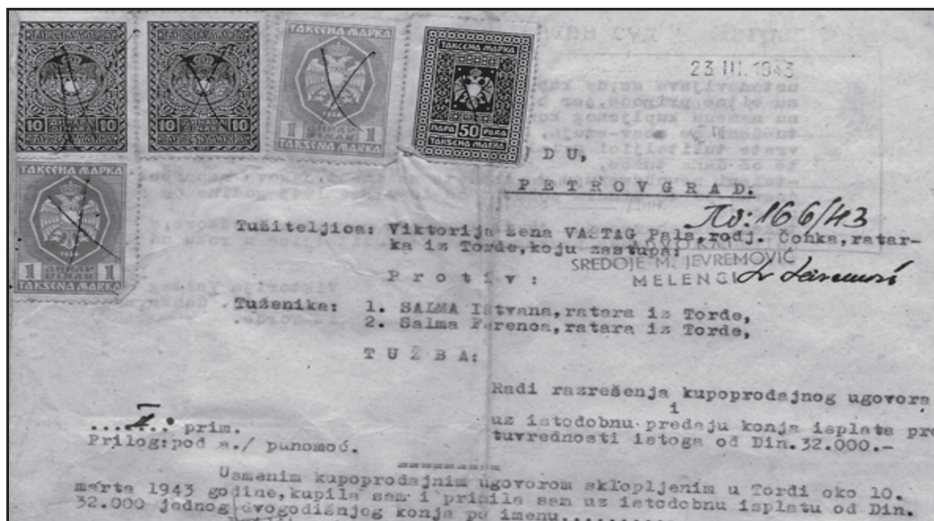
* Részlet egy készülő könyvből.

is, amikor Milivoj Vidić beadta a tehének okozta kárral kapcsolatos keresetet.

Valamennyire magam is emlékszem szentmihályi tehénekre. Azt hiszem, tízéves voltam, amikor először jártam Szentmihályon. Egy odavalósi osztálytársam tizedik születésnapját ünnepelte, és meg akarták adni a módját. Ez nyár elején volt, 1949-ben, a háborút már feledni kezdtük. Tankok nem voltak már körülöttünk, de autóbusz sem volt még. Az a megoldás született, hogy barátom szüleinek egyik ismerőse eljött egy szekérral Becskerekre, hogy elvigyen a születésnapra néhány városi osztálytársat. Hátul ültem, emlékszem, a lovas szekeret hajtó bácsi megkérdezte, hogy szükségem van-e „seggpárnára”. Mondtam, hogy jól jönne. Kaptam is egy vékony és kemény párnát. Azt hiszem, sötétzöld volt rajta a vászon. Mindenesetre segített, mert sokat rázkódott a kocsis. Aki a szekeret hajtotta, azt is tudhatta, hogy ez a zötyögés normalitás, vagy aznap a szokásosnál kevesebb úti gödröt és faágot sikerült csak elkerülni. Nekem fogalmam sem volt, hogy szokásos-e a zötyögés. Szentmihály határában több tehéncsordát is láttunk. Néhány tehén legelt, a legtöbben felénk néztek. Most utólag felötlök, lehet, hogy jelen volt néhány azok közül a tehének közül is, melyek Miša földjén gázoltak át hét évvel korábban. Én nem tudhattam. Az is lehet, hogy ha ott lettek volna velünk a szekéren a hajcsárok (Farkas Mihály és Jovica Juon), ők is elbizonytalanodtak volna, mert a tettes tehének már más társaságban voltak, és más arcélt viseltek, mint a háború alatt. És ilyesmire nemcsak tehének közt volt példa.

142

Csakúgy, mint a 12 104/a számú periratban, a 12 148 számú aktában is pontosan 32 000 dinár volt a kereseti igény. Azzal, hogy itt nem szentmihályiak, hanem tordaiak a peres felek, és nem tehenekről, hanem egy lóról van szó. A kereset eredeti példánya itt van az iratok között. Az okmánybélyegek is megmaradtak, és látom, hogy a beadványt 1943. március 23-án vette át a bíróság. Közlöm az első fél oldalt, leginkább azért, hogy az olvasó is lássa, hogy egy fontos kérdés titok maradt. Az, hogy mi volt a ló neve.

A beadvány első bekezdésének utolsó szavai („konja po imenu” – azaz „lovat, melynek neve”). Itt kellene hogy következzen a név, de helyette kilenc pont áll. Tehát titok maradt. Azt sem tudhatom biztosan, hogy kilencbetűs volt-e a ló neve, vagy csak a gépelési lendület eredményezett ennyi pontot. Az a valószínű, hogy a felperes ügyvédje előre megfogalmazta a keresetet, hozzá akarta még gépelni a ló nevét, miután még egyszer találkozik az ügyfelével (Vastag Pálné, sz. Csonka Viktóriával). De a találkozóra nem került sor, vagy sor került, és kifelejtődött a kérdés. Így a vitát indító ló neve kimaradt a keresetből, és más periratokban sincs említve. Az interneten kerestem kilencbetűs lóneveket. A „Kispajtás”-t tartom a leglogikusabbnak. (Ott van a listán „Bismarck” is, de ez nem igazán tordai hangzású, és második számoláskor rájöttem, hogy csupán nyolcbetűs.) Dilemmák merülnek fel a nemi besorolással kapcsolatban is. Nem világos, hogy csödör vagy kanca szerepel-e a perben. Emellett a felek helyenként „lovat” helyenként „csikót” említenek. Nem könnyű pontosan látni a múltat. Mint ahogyan a jelent sem. Azt egyértelműen látom, hogy a ló (vagy csikó) kétéves volt. (Ezért is valószínűbb a Kispajtás, mint a Bismarck.)

Az történt, hogy 1943 márciusában Vastag Pálné földműves asszony megvásárolta az ismeretlen nevű fiatal lovat (mondjuk, Kispajtást), de aztán vissza akarta adni, és vissza akarta kapni a pénzét. A kereset szerint Szalma István és Szalma Ferenc földművesek voltak az eladók, ők kellett hogy visszaadják a pénzt. Szalmaékat a nagyapám képviselte. Április 13-án lett elküldve a válaszbeadvány. Ez azzal indul, hogy Szalma Istvánnak semmi köze az egészhez, a fiáé (Ferencé) volt a ló, ő adta el, a fiú kapta a 32 000 dinárt is. A kulcskérdés azonban az volt, hogy milyen is volt a ló. Vastag Pálné szerint zabolátlan volt, bakolt, rugdalózkodott. Így nem lehet befogni, vontatásra alkalmatlan, márpedig pont ezért lett megvásárolva. A keresetben Vastag Pálné elmondja még, hogy özvegyasszony, egyedül él a házában, és hozzáteszi, hogy „nekem mint asszonynak békés lóra van jogom”. A békére és békés környezettársakra való jog nagyon fontos igény volt 1943 körül – de inkább csak álom. Dobai József *Torda Krónikája* című könyvében olvasom, hogy 1941 áprilisa után a német megszállók minden tordai zsidót elhurcoltak, és alig tért vissza valaki. Stojkov Pétert cigány származása miatt tartóztatták le, árulónak minősítették, majd Becskereken kivégezték. A Wéber család körül sem volt béke. Wéber német nemzetiségű volt, felesége, Polacsek Margit, zsidó. Margitot és három fiúgyermeküket gyűjtőtáborba hurcolták. Onnan azon az áron szabadultak, hogy Wéber bevonult német katonának. És közben, 1942 telén, a tordai Susány utcában, Nagy Imrééknél a szalmakazalban rejtőzködött Szécsényi János törökbecsei kommunista.

Amit Dobai József leír, nem vitatható. Része lett a történelemnek. Vastag Pálné állításaival más volt a helyzet. A történelmen kívül maradtak. És itt van az is, hogy 1943. április 6-án Szalma Ferenc is megfogalmazott egy tényállást az irodánkban. E szerint a ló (vagy csikó) pontosan 20 hónapos, sohasem bakolt, nyugodt a természete, senkit sem rúgott meg. És ez – Szalma Ferenc szerint – nem is változott. Ezt ő látta is. Egyszer, 10-12 nappal az eladás után, elment a vevő földjére. Jelen volt Karsai Mátyás, aki éppen

Vastag Pálné földjét szántotta, és ott voltak, szépen nyugodtan egymás mellett, Vastag Pálné és a csikó (Kispajtás) is. Szalma Ferenc ezt eskü alatt is hajlandó volt tanúsítani, és javasolta, hogy eskessék meg Vastag Pálnét is. Ez a javaslat bekerült a nagyapám által fogalmazott válaszbeadványba.

A lóperben, csakúgy mint a tehéncsordaperben, nagyapám az alperes oldalán volt. A perbeli stratégiák különböztek. A szentmihályi ügyben Gulyás János községi falubíró fogalmazványa szolgált alapul. Ez a jegyzet tulajdonképpen elhagyja a nagytörténelemben biztosnak tartott vitabástyákat. Nem azzal érvel, hogy nem volt áttaposás. Azzal sem, hogy ha volt, ez nem lehetett jogtalan, mert igazságtalanságokon akartak áttaposni, vagy saját ősi földjükre vágtattak a tehenek, vagy mert a nyargaló csorda tagjai egy emeltebb fajhoz tartoznak, vagy mert csak meg akarták demokratizálni Miša kukoricaföldjét. Nem tudom, mennyit tudott Gulyás János Rooseveltről, aki jó hírű amerikai elnök volt. Amikor 1902-ben Amerikában a szenátus vizsgálta az amerikai katonák által a Fülöp-szigeteken elkövetett kínzásokat, Roosevelttel megmagyarázta a dolgokat. Szerinte a Fülöp-szigetek megszállása „a civilizáció diadala olyan erők felett, melyek mögött sötét káosz, kegyetlenség és barbarizmus áll”. Ha tud erről, a szentmihályi falubírónak talán eszébe juthatott volna, hogy ha már Roosevelttel is így magyarázza a dolgokat... De Gulyás János feltehetően nem volt ennyire tájékozott. Így nem tagadta, hogy hiba volt az áttaposás, de felhozta, hogy szerinte a valódi kár sokkal kisebb, mint Miša állítja, és Miša maga is tehetett volna valamit a kár csökkentése érdekében.

144

Az ügyvédi beadvány is ezen a vonalon halad, azzal, hogy egy kicsit kiter még a magyar magánjogra. Látom, hogy a nagyapám az 1894. évi XII. törvénycikkre hivatkozik. A törvénycikk neve nincs ott. Trianon után továbbra is hivatkozási alap a magyar magánjog (Bánátban és Bácskában), de nem szokásos már odaírni a törvénycikk címét és az sem, hogy magyar a jogszabály. Csak az áll, hogy „az 1894. évi XII. törvénycikk”. Kerestem a címet, az irodai könyvek közül elővettem a Vladár Gábor által szerkesztett *Magyarország Hatályos Törvényei* III. kötetét, mert ebben ott vannak az 1894-ben meghozott törvénycikkek. A XII. is, mások is. Így most véletlen elém került az 1894-ben hozott VI. törvénycikk, melynek címe: *Kereskedelmi viszonyaink Oroszországgal való ideiglenes rendezéséről*. A véletlen előrelátássá alakult. Míg írom ezt a szöveget (2022 márciusában), mindenki találgatja, hogy az Ukrajnával folytatott háború idején hogyan lehetne (akár ideiglenesen is) rendezni vagy nem rendezni Oroszországgal a kereskedelmi viszonyokat. Egyébként a szentmihályi perben releváns XII. törvénycikk címe: *Törvénycikk a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről*. A 94. paragrafusban ott áll, hogy kihágást követ el, „aki másnak földjén jogtalanul szekerez vagy azon marhát hajt”. Ezt tudomásul vették Gulyás János falubíró, a hajcsárok és nagyapám is.

De voltak kifogások is. Az alperesek szerint nem igaz, hogy két hold földön egyáltalán nem termett kukorica. Csak egy hold volt az a terület, ahol valóban nem termett semmi. Az sem igaz, hogy 15 hold lett megkárosítva,

hanem csak 10 vagy 11, a többi terület víz alatt állt, oda nem ment a csorda, és amúgy sem lehetett volna bevetni. A földek egy részén valóban kisebb lett a termés, de ez nemcsak a csorda bevonulása miatt volt, hanem azért is, mert Miša túl későn vetett. Tehát valóban nem volt jogos a csorda átvonulása, de a község teheneinek és disznainak felróható kár jóval kisebb, mint 32 000 dinár. Gulyás János aláírt még egy határozatot, melyben az áll, hogy a község hajlandó egyezkedni.

És ezen a vonalon született a megoldás. 1943. január 11-én Vidić Milivoj-Miša aláírta, hogy visszavonja a keresetét – mert kiegyeztek. Nagypám viszont aláírta, hogy Szentmihály község és a hajcsárok nem igénylik a perköltségeik megtérítését. Nagypám 1707 dinárt és 50 parát kapott Szentmihály községtől az ügyvédi munka és költségek címén. Annak nincsen nyoma az iratokban, hogy Miša hány dinárt kapott. Nem lehet mindent tudni.

1943-ban Tordán is a béke irányába fordultak a dolgok (legalábbis Vastag Pálné és Szalma Ferenc vitájában). Bár itt se rögtön. Szalma Ferenc tett egy ajánlatot, hogy visszaadja a 32 000 dinárt, de úgy, hogy előbb talál egy másik vevőt, aki kifizeti a pénzt. Mert a kapott vételárat ő már elköltötte. Vastagné úgy látta, hogy ez egy távoli bizonytalan megoldás, és inkább folytatta a pert. 1943. május 5-én ügyvédje egy elég harcias beadvánnyal fordul a becskereki kerületi bírósághoz. A felperesi irat azzal indul, hogy mindenképpen alperesnek kell tekinteni Szalma Istvánt is (Szalma Ferenc apját). Igaz ugyan, hogy a tárgyalás Ferencsel folyt, de „a faluban mindenki tudja, hogy Ferenc csak azt teszi, amit az apja mond”. Vastagné hangsúlyozta, hogy az eladó „kifejezett garanciát adott”, hogy a ló nem fog rugdosni. Ott áll még a beadványban, hogy nem felel meg a valóságnak Ferenc állítása, hogy békésen együtt szántottak a lóval, de hozzá van téve, hogy Vastagné erről később majd részletesen nyilatkozik. A halasztást talán az is befolyásolta, hogy Szalma Ferenc eskütételt javasolt. Lehet, hogy Vastag Pálné már elkezdett úgy emlékezni, hogy a szántás alkalmával nem álltak békésen egymás mellett Kispajtással. De aztán a kialakult emlékezetet egy kicsit megkavarta a felszólított lelkiismeret. Várni kellett, hogy lecsihadjanak a dolgok.

Június 5-re lett kitűzve a szóbeli tárgyalás. Minden arra mutatott, hogy kemény csörte alakul majd a bíróság előtt, de egészen váratlanul megfordultak a dolgok. Május 26-án Vastagné úgy döntött, hogy visszavonja a keresetét, és megtartja a lovat. Hogy miért döntött így, abban nem lehetek egészen biztos, de egy valószínű igazságig eljutottam, mert az iratokban bennfentes információk is vannak. Miután megszületett a döntés, Vastagné ügyvédje rögtön írt nagypámnak. A hivatalos közlendők mellett személyes észrevételeket is tolmácsol. Előbb közli: ügyfele azt mondta neki, hogy fél, hogy Szalma Ferenc nem tudja majd kifizetni a 32 000 dinárt. De aztán bizalmasan hozzáteszi, szerinte nem ez a valódi ok, hanem az, hogy Vastagné arra a következtetésre jutott, hogy a ló valójában „jóval többet ér”.

Nem könnyű megállapítani egy ló értékét. Sem Tordán, sem másutt. Shakespeare közismertté tett egy árajánlatot. III. Richárd (ha igazat mon-

dott), a királyságát is odaadta volna egy lóért. Vastag Pálné pontosan 32 000 dinárt ajánlott – és fizetett is –, de aztán egy ideig kételkedett, majd később úgy érezte, hogy a ló többet is megér. Kispajtás értékét döntő módon befolyásolta, hogy rugdalózkodott-e, vagy sem. Két versenyző igazság került a becskerekai kerületi bíróság pástjára, és jogi párviadal kellett hogy eldöntse, melyik a valódi. Sokszor láttam, nemcsak bírósági esetekben, hogy nem könnyű feltárni, mi az igazság, és kinek van igaza. Néha távlatok is befolyásolják a dolgokat. Felötlik, hogy a német megszállás világában talán relativizálódott egy ló rugdalózkodása, de az is lehet, hogy Vastagné két egészen külön világot érzékelt, elkülönítette őket, és így a fasizmus nem volt képes átnyúlni és lekicsinyelni Kispajtás tényleges vagy feltételezett rakoncátlankodását. És aztán itt van az is, hogy néha változik az igazság (és így az is, hogy kinek van igaza). Elképzelhető, hogy amikor ismeretlen környezetbe került, Kispajtás ingerült lett, és valóban rugdalózkodott. Aztán később megszokta, hogy Vastagné van a közelében, az új pajta sem volt már számára idegen, kihagyta a bakolást és a rugdalózkodást. Így új igazság alakult, és a ló felértékelődött. Másfél évvel a per után ismét egy új világ alakult, de maradt a megszokott pajta, és feltételezem, hogy Kispajtás a kommunizmus alatt sem rugdalózkodott.

Tehát Vastag Pálné lépett, és békésen fejeződött be a per. Tordán megszületett a világháború alatt meghozott azon ritka döntések egyike, melyeket a döntéshozó nem bánt meg, és nem bánt más sem. Nagypám május 28-án ír az ügyfelének – Tek. (tekintetes) Szalma Ferenc napszámosnak, Torda, 122 házszám.

146

Beeskerek, 1943.V.28.
12148.

Tek.
Szalma Ferenc, napszámos
Torda, 122 ház.

Értesítem, hogy Vastag Pálné visszavonta azt a keresetet, amelyet Ön és Szalma István ellen a becskerekai Törvényszéknél beadott. Ennek következtében a bíróság a további eljárást beszüntette. A június 4-re kitűzött tárgyalást tehát már nem tartják meg. Az ügy ezzel befejeződött.

Önöktől költséget a lefizetett összegben felül nem igénylek.

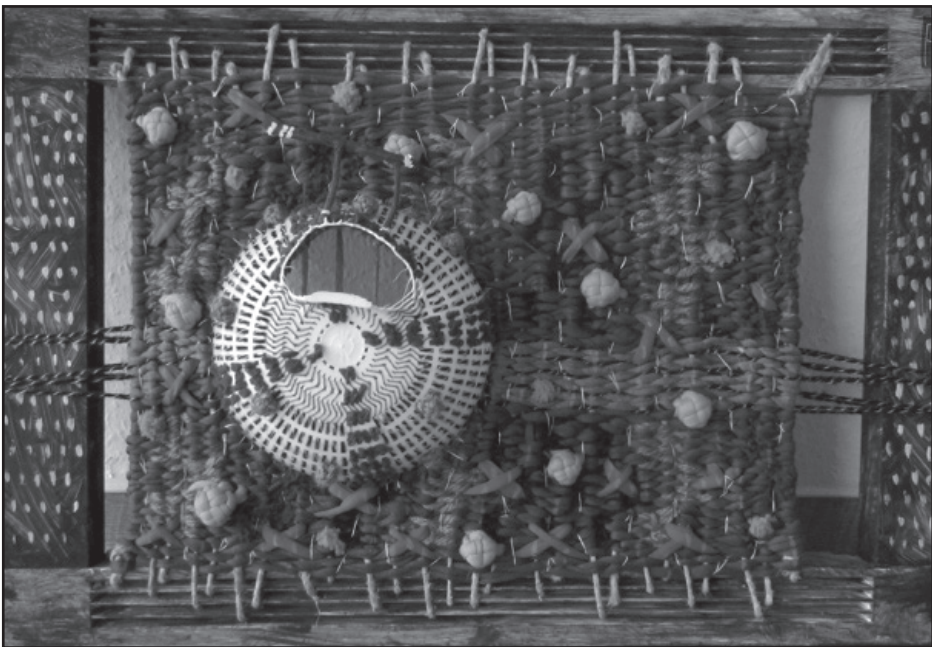
Tisztelettel,

Voltak rendezhető viták is

És most még röviden visszatérek a vitatott egyéniségű ló nevére, melynek hiányát jelzi (kilenc ponttal) a pert elindító kereset. Igyekeztem valahogy pótolni, amit a felperes ügyvédje kihagyott, de nem könnyű pótigazságokkal egybeköltözni. Otthon érzem magam azok között a nevek között, melyek valóban ott állnak az iratokban. Ezek biztonságos környezetet alakító, megbízható tények. A vitatott ló neve is tény volt, csak nem maradt meg. A póttényt gondosan választottam, de mégsem eléggé előrelátóan. A per idején a felek ingadoztak, hogy lovat vagy csikót mondjanak, kétéves jószágáról volt szó, találónak tűnt számomra a „Kispajtás”. De aztán a szövegemben kitértem a háború utáni évekre is, eljutottam addig a következtetésig, hogy Kispajtás nem rugdalózkodott a kommunizmus alatt – megfelelkezve arról, hogy ekkor már egyértelműen ló volt és nem csikó, és kevésbé odaillő már a „Kispajtás”. Felötlik, hogy Szalma Ferenc már korábban (névadáskor) is gondolhatott arra, hogy fel fog nőni a ló.

A valódi név rejtett tény maradt. Itt eszembe jut egy bátorító Huxley-mondat, melyet egyszer feljegyeztem: „A tények nem szűnnek meg attól, hogy nem veszik őket figyelembe” (Facts do not cease to exist because they are ignored). Ez meggyőző, és biztató. De mi lesz, ha nem mulasztásról van szó, hanem az a helyzet, hogy nem is lehet figyelembe venni a tényeket, mert nincsenek itt, eltávoztak. Akkor mégiscsak megszűnnek?

Talán annál maradok, hogy a ló neve:

Hartyándi Flóra O.: Grid Art